

تاریخ محلی حلب، جغرافیای تاریخی شهر حلب

محمد رضا شهیدی پاک^۱

^۱ استادیار گروه تاریخ دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکز

چکیده

حلب شهری که همواره صدر اخبار روزگاران است در دوره اسلامی امارتی است که شاهد تاریخی بیشترین تغییرات شهری در منطقه مصر و شام و جزیره بواسطه رقابت نیروهای منطقه ای و فرامنطقه ای است. بزرگترین نبردهای بین المللی در نزدیک آن روی داد. به عقیده متخصصان تاریخ مصر و شام، حلب شناسی پیش از جنگ های صلیبی شدت گرفته است. این شهر در دوره حمدانی و مرداسی پایگاه فرهنگ امامیه بود. این مطلب اهمیت حلب شناسی در شناخت کاربردی حلب و شهرها و نواحی و منطقه تابع آن حمص و حماه و مصر و جزیره را نشان می دهد. تاریخ حلب به نحوی همان تاریخ شامات است و حلب در سراسر دوره اسلامی، نقطه عطف تاریخی تعیین تکلیف وضع سیاسی شامات و به تبع آن جزیره و مصر بوده است. حلب دومین شهر بزرگ پس از دمشق در شمال سوریه است. و قدیمترین نقطه سکونت شهری در جهان است. اهمیت دمشق در مرکز سوریه و حلب در شمال آن ارتباط با نواحی ساحلی از راه های گوناگون است. پژوهش حاضر حلب نگاری قرن بیست و یکم از این جاده - شهر مورد تنازع بین الدولی است، کار اجمالی در تحقق همین امر تاریخی است که حوادث حلب تابع مستقیم نزاع فرقه ای و منافع فرامنطقه ای در تسلط بر این شاهراه جهانی است که سیاست ژئوپلیتیکی قدرت ها را تامین کرده است تا ظهور اسلام ایران و روم در این گذرگاه باستانی بیش از هفتصد بار مصاد دادند. پژوهش تغییرات سیاسی اجتماعی و مذهبی حلب از دوره دول بزرگ و امارات محلی کوچک حاکم در مصر و شام و جزیره از صدر اسلام از فتوحات شامات تا دوره معاصر است. پژوهش بخشی از کتاب شهرهای مصر و شام (۱۳۹۶) و کتاب مطالعه تحلیلی مصر و شام و جزیره (۱۳۹۷) است. ابهام در سرنوشت حلب از ویژگیهای تاریخ حلب است. این پژوهش نظریه تاریخی عدم امکان اقدام جامع مشترک در شامات و مرکز سیاسی آن حلب را نشان داده است.

واژه های کلیدی: حلب، شامات، سلاجقه، بنی حمدان، تشیع امامیه، دمشق، جنگ صلیبی

۱- مقدمه تاریخی و جغرافیایی حلب: تاریخ شامات از چشم انداز دول حاکم در حلب

۱-۱- موقعیت جغرافیایی حلب:

حلب امروزه شهری با ۱۹۰ کیلومتر مربع مساحت و حدود سه میلیون نفر جمعیت در ۳۵۵ کیلومتری سوریه قرار دارد. حلب دومین شهر بزرگ پس از دمشق در شمال سوریه است. به فاصله ۱۱۰ کیلومتری از مدیترانه قرار دارد. اهمیت دمشق در مرکز سوریه و حلب در شمال آن ارتباط با نواحی ساحلی از راه های گوناگون است و بویژه حلب که محل ملاقات افرادی از طبقات گوناگون بود کسانی که گندم و غلات تولید شده در دشت های داخلی سوریه را خرید و فروش می کردند یا میوه های تولید شده شمال در دشت های داخلی سوریه را خرید و فروش می کردند یا میوه های تولید شده در شمال ناحیه و نیز احشام داخلی سوریه را خرید و فروش می کردند و از حلب را جزو شهرهایی در جهان اسلام مانند قرطبه و قاهره و فاس و مکه و مدینه نامیده اند که یکسر جهان اسلام را به جهان اطراف متصل می کرد (حورانی ۱۳۸۳/۱۶۹/۱۶۶/۱۴۰)..

۱-۲- شامات در چشم انداز و ایینه تاریخ:

تاریخ حلب به نحوی همان تاریخ شامات است و حلب در سراسر دوره اسلامی، نقطه عطف تاریخی تعیین تکلیف وضع سیاسی شامات و به تبع آن جزیره و مصر بوده است. حلب قدیمترین نقطه سکونت شهری در جهان است و گویا از تاسیسات حتی ها است در سال ۱۶ هجری فتح شد و قرون بعد مرکز امارت دول اسلامی شد. در خلال قرن دهم و یازدهم میلادی شهر های بزرگ دنیای اسلام در واقع بزرگترین شهرهای نیمه غربی جهان آن روزی محسوب می شد. ارایه امار و ارقام در این زمینه جز تخمین چیزی نمی تواند بود در آغاز قرن چهاردهم قاهره ربع ملیون جمعیت داشت. جمعیت حلب و تونس و دمشق نیز در قرن پانزدهم شاید کمتر از یکصد هزار نفر بود و در اروپای غربی در این زمان هیچ شهری به اندازه قاهره نبوده است فلورانس و میلان و پاریس شاید صد هزار نفر و شهرهای انگلیس هلند و آلمان و اروپای مرکزی از این هم کوچک تر بوده است. حلب شهری باستانی وارث فرهنگ کهن شهری که ساختار آن پیش از اسلام شکل گرفته بود قلب شهر همان جایی بود که در دوران یونانی و بیزانسی واقع می شد خیابان های اصلی از آن چه بود باریکتر شده اندکی تغییر شکل یافته بودند زیرا قبلا از خیابان ها ارابه های چرخدار می گذشتند و اینک فقط مخصوص چارپایان بود عرضش فقط آن اندازه شده بود که دو چهار پای باردار بتوانند از کنار هم رد شوند یا این همه طرح و الگوی چهار طرفه خیابان های باستانی را می شد در کوچه های سنگفرش شده هزار توی ماز باستانی را در کنار بازار تشخیص داد. مسجد شهر درست در کنار تالار باستانی شهر با ستون های سنگی به سبک باستانی بنا گردیده بود و تالار یادشده مرکز گرد همایی مردم شهر بود (حورانی ۱۳۸۴/۱۸۵).

۲- حلب در آغاز دوره اسلامی: حلب در متون تاریخی و جغرافیای اسلامی:

در متون اسلامی ابعاد گوناگونی از حلب آمده است از جمله: قلعه حلب قدیمترین قلعه شامات است و دیر پا ترین اثر هنری دست انسان است در حلب ایجاد شد. در وسط آن اب انباری است که با صد و پنجاه پله به آن می رفتند که حلب قدیم در آن بوده است در مدخل آن کتیبه ظاهرغازی ۶۰۸ است که او دوبرج برای قلعه ساخت. خانه های حلب هزار سال قدمت دارد (کرد علی ۲۸۰/۵). حلب بیمارستان که ارغون در ۷۵۵ ساخت دارد و هندسه قدیم در سازه های حلب وجود دارد. سبک جدید خانه سازی مخالف قرون نخستین در حلب و شامات رایج شد که موافق وضع بومی شامات نبود حلب محل ساخت طبل های جنگی (صالح ۵۹/۵). است. سبب لبنان برای خلیفه فاطمی مصر ارسال می شد و ابن شعبان ده بار راغ سبب برای مصر ارسال کرد (صالح ۲۳۱/۳) حلب یکی از برج های اصلی پرنده در شامات بود (صالح ۲۸۳/۳). خراج حلب در ۴۴۰ بیست هزار دینار بود (صالح ۳۶۳/۳). حلب از نخستین شهر های است که در آن مسجد بنا شد. مردم حلب در عهد مطیع در خیابان های از تهاجم و قتل عام روم تظاهرات کردند (صالح ۲۲۹/۲)

۳- اهمیت حلب در دوره اسماعیلی - فاطمی شام:

فاطمیان تلاش های بسیاری برای حفظ حلب انجام دادند از جمله در ۳۸۲ منجوتکین در برابر روم ایستاد و شکست سختی بر آن ها وارد ساخت (صالح ۱/۲۴۳ ← مقریزی ۲۷/۲) در زمان وزارت الافضل جنگ صلیبی بر سواحل شام شروع شد و در شام بین دو برادر دقاق بن تتش و رضوان بن تتش در حلب و دمشق تقسیم شد و این دو در حال نزاع بودند و صلیبی ها انطاکیه را محاصره کردند (صالح ۲۰۰۷/۴۶/۲) جزر مجموعه چند شهرک در در جنوب غربی حلب محل سکونت ایده نولوگ اسماعیلیه

نزاری شام است مردم جزر هواخواه نزارند سفر او به مصر (هاجسن ۱۳۸۳/۹۲/کائن ۴۲) رضوان حاکم سلجوقی حلب جانب مستعلی رقیب نزار را گرفت. و امیر حلب ایلغاری را وادار کرد. دمشق و حلب مدت‌ها پایگاه نزاریان بود طغتنکین امیر دمشق، قلعه بنایاس اطراف دمشق را به بهرام مریس اسماعیلیه با کمک امیر حلب نزد طغتنکین و امیر اسماعیلی او مزدقانی اجازه فعالیت در دمشق بدست آورد و ولی در ۵۳۵/۱۱۴۰ شکست خوردند و قتل عام وباب و سپس به صورت ساکنان کوهستانی تابع حلب مانن کفر لاتا و جبل سوماق و... در آمدند که دائم با جها نیان در جنگ بودند (هاجسن ۱۳۸۳/۱۴۱). وضع ترور ها در حلب طور دیگری است و شامل دوازده امامی هم می شد و یکی از وزیران حلب در ۵۷۳ نامهای جعل کرد و از اسماعیلیان خواست چند تن از رقبا را از میان بردارند (به گفته نظام الملک در حلب باطنیه را اسماعیلی گویند) (هاجسن/۱۳۸۳/۱۴۹). در اصلاح مذهبی و سیاست جدید مذهبی قهستان - و امیر حلب با ان ها همکاری کرد. جلال الدین حسن ۶۰۷-۶۱۸-۱۲۲۱/۱۲۱۰ - به فرماندار حلب نوشت که نماینده سابق الموت در شام رابکشد و اسماعلیه حلب که همان اسماعیلیه جزر و خود حلب بودند مذهب او را اعمال کنند. و حاکم ایوبی حلب بدستور خلیفه با حسن همکاری کرد وجود صدها بلکه هزاران ارمنی اطراف حلب که بهرام ان ها را به قاهره خواند (صالح/۱/۴۷۷ ← مقریزی ۱۵۹). زمان سنان مقارن اوج قدرت نورالدین زنگی در حلب بود.

۴- حلب عصر حمدانی (۲۹۳ - ۳۹۴ / ۹۰۶ - ۱۰۰۴) : دولت - شهر حلب حمدانیان :

۴-۱- تاریخ محلی امارت حلب پایتخت حمدانیان :

اعراب قبیله تغلب با حسین بن حمدان که پدر او در جزیره شوریده بود در میان نیروی بیزانسی و بویهی و فاطمی ابتدا در جزیره در ۲۹۳/۹۰۵ به قدرت رسیدند. دولت حمدانی در موصل و حلب و دیار بکر و ثغور تاسیس شد (ازدی ۱۱/۱۹۸۵). پس از دست دادن دیار بکر و موصل و بخش های جزری دولت بنی حمدان بدست خاندان بنی مروان (۳۷۲-۹۸۳/۴۷۸-۹۸۳) و بنی عقیل (۳۸۰ - ۵۶۴ / ۹۹۰-۱۱۶۹) و خاندان نمیریان از اعراب اطراف حلب (۳۸۰-۴۷۴ / ۹۹۰ - ۱۰۸۱) قدرت بنی حمدان به امارت حلب محدود شد. امارت محلی حلب در این دوره بسیار درخشید. اهمیت حلب در این عهد، حفظ موقعیت استراتژیک شمال شامات در برابر بیزانس جلوگیری از سقوط و باز پس گیری ان بوسیله دولت مسقر در حلب است حمدانیان موقعیت ژئوپلیتیکی حلب را به عنوان سدی بوسیله دولت محلی بسیار کوچک اما با تاثیری فراتر از تاثیر همه خلافت عباسی و فاطمی ارتقا دادند و مرکز علم و ادب و فلسفه شدند اهمیت دولت حمدانی حضور فارابی و متنبی دو استوانه علم و ادب و فلسفه در جهان در دربار حمدانی و تهیه مطالب به خواست سیف الدوله است. دیوان شریف رضی و جمع نهج البلاغه بوسیله او از نشانه های شکوه این دولت و امارت حلبی است که ان را به عنوان امارت برتر در میان سایر امارات حلبیه قرار داده است. این گروه حلبی بنی حمدان دولت و امارت به معنای واقعی کامه دولت محلی با کفایت بودند هرچند مورد انتقاد بسیاری از جمله چند خاورشناس هستند و لی ادام متز این دولت حلبی را علیرغم انتقاد بویژه در امر مالی ان ها، بنی حمدان حلب را بخشی از شکوه تمدن اسلامی در قرن چهارم معرفی کرده است و به تفصیل از ان ها سخن آورده است و اخبار ان ها را از منابع اصلی استخراج کرده است.

۴-۲- تاریخنگاری مستمر و مستقل حلب: تاریخ سیاسی حلب بوسیله مورخ دولتی بنی حمدان، ازدی :

حمدانیان از آغاز مورد توجه تام بوده اند و برخی یه طور مستقل اخبار ان ها را مدتی اندک پس از سقوط آورده اند بهترین کار ماندگار از ازدی (۵۶۷ - ۶۲۳ / ۱۱۷۲ - ۱۲۲۶) با عنوان اخبار الدوله الحمدانیه است. ازدی ضمن شگل گیری امارت حلب بوسیله خاندان حمدانی، از ".... الفخذ الثانی سیف الدوله و بنوه و لما خرج من الموصل...." یاد کرده است که با اسقرا در حلب دولت و امارت حمدانی حلب را تاسیس کردند و شعری آورده در این مورد و حجم زحمت بنی حمدان در کسب امارت حلب را بیان کرده است: (علی حلب به حلبت دما ئ کم - وحکم فیکم الرمح الاصم) و کار دیگر از آثار گرانسنگ با عنوان "الامیر سیف الدوله حمدانی" است که بوسیله شرق شناس فرانسوی ماریوس کانار است نوعی جمع اوری صرف است که در ۱۹۳۴ در الجزایر منتشر شده است. او اخبار سیف الدوله را از ابوالفدا و ابوفراس و ابوالفرج اصفهانی و ابوشامه و ابن تغری بردی و کار های آمارد شرق شناس و.. استخراج و جمع کرده است. کتاب الیواقیت و الضرب، اثری در تاریخ حلب از آغاز و دوره باستانی تا عصر ابوالفدا و منسوب به او است که ان را از کتاب زبده الحلب من تاریخ حلب ابن عدیم جدا کرده است و این ها کارهایی با نام حلب ولی مدخل شام شناسی است.

۳-۴- بنی حمدان در میان قدرت های منطقه ای و فرمانتقه ای:

بدین سان شاخه ای از ان ها در حلب دولت نیمه مستقلی تاسیس کرد که ابتدا خراج گزار بیزانس و سپس وابسته فاطمیان و بویهیان و خلافت عباسیان و سرانجام به عنوان دست نشانده فاطمیان سقوط کردند. ابوالعلا معری (۹۷۰ هـ - ۱۰۵۷) و المتنبی شاعر شیراز و بغداد و قاهره و حلب که سیف الدوله را ستود (حورانی / ۸۴ / ۱۳۸۴) و در شیراز عضالدوله را از افتخارات جاودان این دولت محلی شیعه امامیه است. وجود این افراد که در شهر های با پراکندگی متفاوت شیعی رفت و آمد می کردند دلیل و حاکی از نوعی وحدت فرهنگی تشیع در این نقاط نا همگون است. شام و جزیره در عصر ان ها از آتش جنگ ها پیای صدمه بسیار دید. بنا به نوشته مغرضانه ، باسورث علت ان طماعی و استبداد و یغماگری حمدانیان است (باسورث / ۱۷۷ / ۱۳۸۱). امپراطور بیزانس با فروپاشی وحدت قدرت در خلافت عباسی و دوره امیر الامرای حملاتی به شامات و جزیره آغاز کرد و ۳۳۰ در / ۹۴۲ حلب را تصرف کرد و تا ۳۳۲ سلطه روم در شامات زیاد شدو در ۳۵۸ نقفور بزرگترین فاجعه تاریخی را در حلب مرتکب شد و کشته ها از مسلم و نصرانی دویست هزار رسید و ویران شد (الی حلب استبحنا حریمها ← و هدم منها سوره کل هادم) و مردم حلب در بغداد تظاهرات کردند و حلبی ها به کاخ مطیع عباسی را برای تخاذل و کوتاهی در حمایت از حلب مورد تهاجم قرار دادند. عقب نشینی و کنار کشیدن دول و امرا و ملوک محلی و خلافت اسلامی از مقابله با صلیبی ها و یاری دین مشهور است و فقط دولت مصر و خلفا و وزرای فاطمی در صحنه ماندند (صالح / ۴۶۲ / ۲ / ۴۷ / ۱۳۸۱) ابن عدیم (۱۳۸۱) در عین حال همت مطیع عباسی فقط طرد فاطمیان (- که دیوان جهاد برای مقابله با بیزانس و صلیبی ها داشتند -)، از شام بود نه دفاع از مردم حلب و سرانجام با قدرت گرفتن امارت حمدانی در حلب در هنگام افول قدرت اخشیدی در مصر که سیف الدوله حلب و قنسیرین و انطاکیه و حمص و ثغور شام را گرفت. منجر به برخورد گسترده و جنگ سیف الدوله با امپراطور بیزانس که در ۳۲۷ و در ۹۴۱ / ۳۲۹ شروع شده بود و استمرار داشت که متصرفات ان ها در جزیره و ارمنستان را پس گرفت و پیشروی و قدرت طلبی رومی ها را در منطقه ارمنستان و شام سوریه رامتوقف ساخت. فاصله ۳۵۸ تا ۳۶۲ امارت محلی حلب و قدرت های منطقه ای خطبه به نام کسی می خواندند که پول بیشتری بدهد (صالح / ۴۷۳ / ۲).

۵- حلب عصر بنی مرداس (۴۱۵ - ۴۷۲ / ۱۰۲۴ - ۱۰۸۰)

بنی مرداس در شمال سوریه حلب دولت نیمه مستقل (شیعی یا دست کم اسما شیعی و بیشتر ان ها شیعی .و... تعابیر مختلف در مذهب ان ها است) بنا کردند انها اعراب اطراف حلب بودند که بوسیله خلافت عباسی جانشیان قدرت حمدانی در حلب شدند قائم بالله عباسی محمود بن صالح بن مرداس را به ولایت حلب گماشت و نامه خلافتی تکلیف و خلعت ولایت حلب را برای او فرستاد و همراه ان نقیب النقباء العباسیین طراد بن محمد زینبی فرستاد (صالح / ۳۷۱ / ۲) ابن اثیر) و بین دو قدرت بیزانس و فاطمی (که می خواست دوباره حلب را بگیرد) و در نهایت نیروی سلجوقی - عباسی که وارد معادلات منطقه شمال سوریه شد و دسته جمعی وارد نبرد بر سر این سرزمین استراتژیک شمال سوریه و تاسیس امارتی سنی در حلب ، شدند. دولت بیزانس بین دولت فاطمی و بنی مرداس میانجی گری کرد و و بین انها و مستنصر فاطمی صلح برقرار کرد. و هذنوز پای صلیبی ها به منطقه باز نشده بود که مرداسیان آخرین نفس خود در حلب را کشیدند. نیروهای حاکم در امارت حلب از جمله بنی مرداس روابط متوازی با روم و یونان برقرار کردند. زیرا خلافت فاطمی باروم معاهده صلح ۴۲۹ را منعقد کرد اما هنوز یک سال نگذشته بود که روم حلب را غارت کرد. (صالح / ۴۶۷ / ۲) با همین ارتباط با یونان بود که ان ها تا رسیدن صلیبی ها ، نیم قرن دوام آوردند (باسورث / ۱۳۸۱ / ۱۴۴).

۶- حلب و مرکز قدرت نمایی سلجوقیان و اتابکان ان ها

۱-۶- سلاجقه شام:

رضوان بن تتش در حلب ۴۸۸ در ادامه فتوحات سلجوقیان شامات را تصرف کردند. و در دوره چهل ساله در امارتی دمشقی - حلبی بر ان جا قدرت داشتند و از ان ها با عنوان سلجوقیان شام یاد کرده اند. ان ها در ۵۷۱ قدرت ر در حلب به طغتکین اتابک زنگی دادند. تتش نخستین امیر سلجوقی شام است که نوه او الب ارسلان بن رضوان بن تتش اول در حلب قدرت مستقلی از سلجوقیان شام ایجاد کرد. ابتدا الب ارسلان پنجمین امیر سلجوقی شام ، دست به توسعه ارضی زد و کار او مانند

کار حمدانیان به نوعی حفاظت از شمال شام در برابر روم شرقی بود و او برای توسعه و عملکرد حفاظتی امارت حلب سلجوقی در آغاز سیاست دو جانبه سلجوقی - عباسی را در پیش گرفت و همان کاری که حمدانیان برای فاطمیان انجام دادند برای خلافت عباسی انجام داد که تاثیر معکوس داشت نتیجه نهایی آن از بین رفتن وزنه سنگین قدرت فاطمی و خاندان ها و امارت های ک.چک شیعی محلی وابسته فاطمیان ، در شمال شام بود که عواقب وخیمی از جمله سقوط قدس و دویست سال استقرار صلیبی در شامات و تهدید مصر به بار آورد. الب ارسالان برای اجرای توطئه عباسیان که ابعاد بین المللی پیدا کرد ، ابتدا حلب و مکه و مدینه را از فاطمیان گرفت و اندکی بعد با خلا قدرت فاطمیان ، بیزانس به میدان آمد و سلجوقیان حلب ، در ملازگرد با آن ها روبرو شدند و امپراطور رومانوس را اسیر کردند و در ۴۶۳ سپاه ۲۰۰ هزار نفر روس غز گرجی ارمنی و خزر و فرنگ او را درهم شکست و پس از مرگ او اتسز غلام ملکشاہ متصرفات شامات را به قدس و اطراف توسعه داد و ملکشاہ به اقسنقر در ۴۷۷ دستور داد حلب را از دست عقیلیان خارج کند و او از دربار دور شد و نظام الملک به خواسته خود رسید و حاجب شد و اقسنقر شامات را تصرف کرد و در با ملکشاہ در موصل عقیلیان را شکست داد و و پس از مرگ ملکشاہ نایب برادر او تتش گردید و لی در اختلاف خانوادگی سلجوقی به برکیارق پیوستند ولی اقسنقر بدستر برکیارق به حلب برای سرکوب تتش رفت و در بیرون حلب در ۴۸۷ کشته شد.

۲-۶- شامات و اختلاف فرزندان ملکشاہ

ملکشاہ مرز کشور و نظام الملک خود تا لاذقیه در شمال سوریه را شکر گزارد. اختلاف فرزندان ملکشاہ ، برکیارق و مادرش زبیده از سلاجقه اصفهان با سلاجقه بغداد محمود و ترکان مادرش و صلیبی ها در این زمان صلیبی ها وارد شامات شدند و سلاجقه با سپاه موصل به فرماندهی مودود و طغتنکین حاکم دمشق با بلدوین حاکم بیت المقدس وارد کارزار شدند و اقسنقر برستی حاکم موصل از فرات عبور کرد و با صلیبی ها جنگید در عین حال بین سلاجقه نیز درگیری جریان داشت امیر اقسنقر از سلطان سلجوقی جزیره را پاداش گرفت درگیری میان سلطان مسعود و برادرش محمود و نیز درگیری و جنگ در بغداد بین خلیفه و سلطان مسعود و دبیس بن صدقه جنگی سه جانبه بغداد را فرا گرفت. مسعود حاکم جزیره و اذربایجان بر محمود شورید و محمود با کمک اقسنقر برستی بر مسعود چیره شد. ابوالهیجا از سپاه خلیفه مسترشد و خروج دبیس حاکم امارت بنی مزید در حله و و کمک عماد الدین زنگی حاکم واسط به یاری سلطان سلجوقی خلیفه را در ۵۲۱ به صلح وا داشت. رامیر مودود اتابک مسعود بن محمد بن ملکشاہ شد و در عین حال حاکم موصل شد و مودود در جنگ های صلیبی بود که در ربیع الاخر ۵۰۷ در جامع دمشق کارد خورد و کشته شد. طغتنکین از او بر دمشق می ترسید و کار امیر مسعود بدست اتابک اق سنقر افتاد و اختلاف داخلی و استقلال خوارزمشاہ و ومرگ سنجر در ۵۲۲ پایان کار سلجوقیان بزرگ بود.

۳-۶- تاریخ میا فارقین و و صف شامات در ۴۸۹

آغاز حمله صلیبی شرق تحت کنترل کردی - ترکی است . رضوان والی سلجوقی ترک حلب هیچ پاسخی به فخر الملک بن عمار که دژ صلیبی ها (که صنجیل ساخت) را در خط مقدم درهم شکسته بود نداد و نیرو نفرستاد و مردم طرابلس که ده سال مقاومت کردند در برابر صلیبیها را تنها گذاشت و و نیروهای کمکی مصر هم به طرابلس نرسید زیرا در عسقلان درگیر با صلیبیها شد و شکست خورد و همه امرای محلی کرد و ترک فقط به فکر حفظ امارت خود بودند (صالح/۴۹۳/۲)

۷-۱- اتابکان زنگی حلب: زنگیان در حلب (۵۲۱/۶۶۰):

۱-۷-۱- اقطاع حلب به اقسنقر: دولت محلی حلب و اهمیت آن برای جهان اسلام:

آغاز قدرت زنگیان (۱۱۲۷ - ۱۲۵۰) به وقتی می رسد که ملکشاہ هنگام تصرف شام و جزیره ، و تقسیم ولایت شام و سواحل در ۴۸۱ هجری به اقطاع بین اتابکان ،حلب را به قسیم الدوله اقسنقر داد. گروهی از ترک های غز که مدت حدود ۱۲۰ سال بر منطقه ای از شمل سوریه و جزیره امارت عربی - ترکی بفرار کردند. وجه اهمیت آن ها ایجاد نیروی عربی - اسلامی - ترکی - ایرانی و سلجوقی در برابر هجوم صلیبی است . این نیرو شکل چپنش نیرو ها در منطقه شامات و جزیره را به نفع نیروهای اسلامی تغییر داد و وزنه تسنن را در برابر تشیع فاطمی تغییر داد . و مرحله ای از سیاست خلافت عباسی در نیابت نیروی های محلی برای کنترل فاطمیان اجرا شد. زنگیان در اجرای منویات عباسیان متصرفات فاطمیان در شامات را تصرف کردند و قدرت فاطمیان در مصر را تهدید کردند و ارتباط آن ها با آفریقایه و مغرب و بیزانس راقطع کردند . و نقطه استراتژیک شامات و جزیره

سه شهر کلیدی دمشق و موصل و حلب که شاهراه ارتباطی فاطمیان بود را در اختیار گرفتند و حلب را مرکز فعالیت خود قرار دادند. عمادالدین زنگی بنیانگذار اتابکان دمشق و حلب موصل و جزیره - سنجار و موصل - بود. زنگیان حلب را به عنوان پایتخت برگزیدند. عمادالدین زنگی نقش بزرگی در حفظ قدرت اسلامی با استقرار دولت زنگی و تاسیس امارت محلی در حلب داشت. او خود اهمیت تاریخی تاسیس دولت و امارت محلی زنگی در حلب را گوشزد کرده است. این امارت در حقیقت خلا قدرت شیعی فاطمی را در شامات برای حفظ هیمنه اسلامی تامین کرد. سلجوقی و عباسی با حذف قدرت فاطمی از شامات ضربه مهلکی به وضعیت قدرت در سوریه جزیره و مصر زدند که برای جبران آن متوسل به اقطاع قدرت به امرای محلی و اتابکان می شدند. تنها اقدام مفید آن ها پس از آن همه خسارت تاسیس امارت محلی زنگی است این امارت اهداف دو جانبه ایفا کرد هم به سیاست کاهش و حذف قدرت فاطمی از شامات و شمال آن ادامه داد و هم در برابر صلیبی تهاجماتی داشت. عمادالدین خطاب سلطان مسعود سلجوقی خطر صلیبی بر حلب را ارسال قاضی خود در ۵۳۲ هجری نزد او گوشزد کرد و اعلام داشت که اگر حلب بدست آن ها بیفتد در شام اسلامی باقی نمی ماند (ابراهیم حسن ۸۷/۱۳۷۴ ← ابن جوزی ۶۷/۱۰).

۲-۷ - دوره دوم حکومت زنگیان در حلب :

پس از قتل عمادالدین بن اقسنقر صاحب بلاد الشامیه و موصل و مدینه الرها و بلاد الفرات الشرقيه در ۵۴۱ دو پسر او عادل نورالدین محمود پسر زنگی به اشاره اسدالدین شیرکوه صاحب دیوان زنگی در حلب مستقر شد و دولت زنگی را ادامه داد و پس از او پسرش صالح اسماعیل پسر نورالدین (۱۱۷۴) امارت زنگی در حلب را از ۱۱۱۸- تا ۱۱۸۳ اداره کردند (حریری ۶۰/۱۸۹۹). استقرار قدرت سلجوقی در حلب که شاهراه ارتباطی آن با عت کنترل منطقه بود و توقف آن ها در جزیره ، بوسیله زنگیان و جلوگیری از باز پس گیری رها بوسیله صلیبی ها و تخریب و کنترل عملیات آن ها در شامات و آغاز بازی گیری بیت المقدس و از جمله شکست صلیبی دوم در باز پس گیری رها بود. عظمت دولت محلی زنگی موجب رقابت اتابکان دمشق و جزیره شد و آنها در برابر زنگی حتی با صلیبی ها همکاری می کردند و دولت محلی حلب بارها خواست دمشق را زیر سلطه بگیرد تا راه بین فرات مصر را کنترل کند و سرانجام نورالدین محمود زنگی حاکم حلب در ۵۴۹ چنین کرد. و با فراخوانی شیر کوه و صلاح الدین زمینه تحقق هدف واقعی زنگیان یعنی تصرف مصر را فراهم ساخت. بدین شکل تصرف کلید حلب و تاسیس امارت محلی زنگی پس از سلسله عملیاتی قدرت فاطمی را از صحنه شطرنج قدرت شامات بیرون راند و ارتباطات مدیریتانه ای فاطمیان را مختل و زمینه سقوط نهایی آن ها و تاسیس دولت ایوبی در مصر شام که در حقیقت نابیان زنگی ها و مخدوم اصلی خلافت عباسی بودند را فراهم ساخت و زنگی در اوج شکوه از سوی مسعود سلجوقی هم مورد حسد واقع شد و سلجوقی از وسعت سرزمینی زنگی دچار ترس شد و در صدد سلطه بر زنگی برآمد و زنگی مسعود سلجوقی را درگیر اطرافیان خود کرد و دولت زنگی در حلب جای خود را به امارت آن ها در سنجار و موصل داد. امیر زنگی حلب ، بلک به دلیل مشغول بودن به سرکوب نیروهای مخالف داخلی در منبج بود و می خواست آن را از او بگیرد حاضر نشد به مدافعان صور که در حال سقوط بود کمک کند (صالح/۲/۵۰۱۰).

۳-۷ - استمرار فرهنگ و تمدن اسلامی در حلب زنگیان:

فرهنگ و تمدن اسلامی در عهد زنگیان در حقیقت بازسازی استمرار فرهنگ و تمدن اسلامی در حلب عصر بنی حمدان و بنی مرداس است. نورالدین مدارس و مساجد متعدد و بیمارستان پژوهشی در حلب تاسیس کرد و این امارت محلی نقش بسیاری در توسعه علوم اسلامی داشت و نام بزرگان علم چون رضوان بن رستم ساعاتی در کنار نام نورالدین می درخشد و مدرسه نوریه - مدرسه حدیثی نوعی دار الحدیث - مدرسه عسرونیه - مدرسه شعیبیه برای مهاجر اندلسی شیخ شعیب (نعیمی / صص) زنگیان با مظاهر تشیع مخالفت کردند و ماموریت آن ها همین بود اولین بار سیف ادوله اذان شیعی بود و نورالدین محمود زنگی آن را باطل کرد (مقریزی ۲/ ۲۷۱).

۴-۷ - حلب ایوبی در برابر دمشق زنگی:

پس از مرگ نورالدین زنگی پسر دوازده ساله او به قدرت رسید و از همه سرداران صلیبی از جمله صلاح الدین خواستند که با ید از او اطاعت کنند و وظیفه آن ها فقط اداره جنگ صلیبی است نه حکومت مصر و دیگر نقاط است و اما به این حرف او عمل نشد و دمشق به رهبری ابن مقدم سردار نورالدین محمود زنگی و ابن دایه دیگر سردار او مستقر در حلب که خواستار

اتحاد مصر و شام و حکومت صلاح الدین بود. یکی از فرماندهان نورالدین گمشتکین هم در صحنه سیاست وارد شد و موصل را رها کرد و به حلب رفت و با ابن دایه متحد شد و به سمت دمشق رفتند تا ملک صالح اسماعیل را به حلب بیاورند و مرکز دولت زنگی را در حلب انتقال دهند

۸- حلب در دوره ممالیک (۶۴۸-۹۲۳) حلب عصر عثمانی :

حلب دوره ممالیک و عثمانی در چهار رچوب سیاست تقریباً یکسانی قرار گرفت . حلب در عهد ممالیک در سایه سیاست دولت مملوک در احیای تسنن و خلافت عباسی و روابط خصمانه با ایران شیعی عصر ایلخانی است .

۹- حلب و تاریخنگاری دوره معاصر ، متمرکز حوادث بین المللی بازگشت به قرون وسطی عصر کلاسیک صلیبی : تاریخ معاصر حلب در ۲۰۱۲ میلادی با تقسیم شهر بین نیروی دولتی و عناصر موید به قدرت خارجی برای تامین منافع بین المللی در سوریه با وقوع جنگ داخلی شروع شد. نوشته های معاصر تاریخ حلب را به این شکل علاقه دارد می نویسد که سرنوشت همه چیز در حلب نامعلوم است و نیرهایی نامعلوم که مورد انتظار هستند باید ، ان را در آینده نزدیک تعیین کنند .

۱۰ - نتیجه :

نمونه ای از تاریخ محلی در بررسی جغرافیای تاریخی حلب از صدر اسلام تا دوره معاصر در پژوهش حاضر شکل گرفت. زیرا حلب از نقاط تاریخ جهان است که شاهد بیشترین تغییر دولت و حاکمیت سیاسی بوده است . و نظریه عدم امکان اقدام جامع مشترک در ایینه مدارک تاریخی در این پژوهش آمده است . چنانکه تحقیقات اخیر متمایل به آرایه چنین تصویری از حلب است

منابع :

- ۱- تاریخ شهرهای مصر و شام و جزیره ، هیئت مولفان ، ۱۳۹۶، قم علویون.
- ۲- شهیدی پاک محمد رضا ، مطالعه تحلیلی تاریخ محلی و جغرافیای تاریخی مصر و شام و جزیره ، قم ، سرای کتاب ، ۱۳۹۷.
- ۳- یاقوت حموی عبدالله، ۱۹۹۵، معجم البلدان، دار صادر، بیروت.
- ۴- پروکلمان - کارل - تاریخ ملل و دول اسلامی ، ترجمه جزایری - نشر علمی فرهنگی - تهران ۱۳۸۳.
- ۵- مستوفی - حمد الله - تاریخ گزیده - امیر کبیر - تهران - ۱۳۸۱
- ۶- الطباخ ، محمد ، ۱۹۸۸ ط ۲، اعلام النبلا بتاریخ حلب ، دار الفلم العربی ، حلب.
- ۷- ابوشامه، عبدالرحمن ، الروضتین فی اخبار الدولتین النوریه و الصلاحیه ، الرساله ، بیروت ، ۱۹۹۷.
- ۸- ابن اثیر، محمد ، ۱۹۹۸، الکامل فی التاریخ، بیروت، دار لکتب العلمیه.
- ۹- ابن فقیه ، احمد ، کتاب البلدان ، دار صادر بیروت ۱۳۰۲ افست بریل.

Local History of Aleppo – historical geography of Aleppo city

Dr.Mohammadreza Shahidipak

Islamic Azad University Central Tehran Branch – Department Of History

Cities of Egypt and Syria and Levant and east of Mediterranean Sea had been always the region of international war and quarrel between world power, the aim of these vast border incident and armed conflicts is economical and geopolitical issue, but the common aim is the hegemony and ruling to Palestine and his holy shrine. And Aleppo that is as a city had been in the upper part of the news of history is essential element and key of ruling in the region. In Islamic period Aleppo is emirate whit very most important urban changes and yet, very regional powers and extra regional powers competition in Aleppo ,in opinion of specialist historian of history of Egypt and Syria aleppology the study around Aleppo increased before crusades war , very strongly ,this issue show the important of the knowledge about Aleppo and cities beyond Aleppo as Hams and Hamat, and its regions related to Aleppo events , as Egypt and Syria, this project as historiography of Aleppo in twenty one century of this international road – city that is the subject and fact of contemporary history that is the place of international conflict and hegemony .before Islamic period Iran and Rom experimented about seven hundreds time of war about Aleppo.

Key words:

Aleppo, Local history, crusades,Mesopotamia,Syria

